

KS. KRZYSZTOF JEŻYNA

WPŁYW PORNOGRAFII I HAZARDU NA FUNKCJONOWANIE W RODZINIE

THE IMPACT OF PORNOGRAPHY AND GAMBLING ON THE FUNCTIONING OF THE FAMILY

A b s t r a c t. Any man addicted to pornography or gambling needs help, as he is a sick person. He needs help and the advice of professionals, because the attempts to dominate the addiction usually end in failure. The centers of assistance and support – governmental and non-governmental, specializing in the diagnosis and treatment of addiction that support addicts and their loved ones. Only full cooperation of centers and support groups and involvement of all family members can restore the addict's hope and change lives.

Key words: pornography; gambling; family.

Człowiek jako istota duchowo-cieleśna, a zarazem rozumna i wolna, wyraża swoje życie wewnętrzne na zewnątrz poprzez czyny, słowa, gesty, zachowania itp. Jego czyny mogą być dobre lub złe, te zaś, których dokonuje pod wpływem jakiejś formy uzależnienia wskazują na jego zagubienie i determinację. Poza uzależnieniami od środków psychoaktywnych istnieją uzależnienia, między innymi, od pornografii i hazardu.

Pornografia jest terminem szerokim i trudnym do zdefiniowania¹. Muszą jednak zaistnieć pewne elementy, by dane zjawisko określić tym mianem. Aby treści uznać za pornograficzne należy uwzględnić następujące kryteria:

Ks. dr hab. KRZYSZTOF JEŻYNA – Katedra Teologii Moralnej Społecznej KUL; adres do korespondencji: e-mail: krzycho@kul.pl

¹ Por. J. WARYLEWSKI, *Pornografia – próba definicji*, w: *Pornografia*, red. M. Mozgawa, Warszawa: LEX a Wolters Kluwer 2011, s. 11-27.

nadmierna ilość treści seksualnych, intencją twórcy dzieła jest wywołanie podniecenia seksualnego u odbiorcy, na skutek czego u większości odbiorców pojawia się podniecenie o charakterze seksualnym. Uwzględniając te czynniki można podjąć próbę sformułowania definicji: „Za pornografią należy uznać wszystkie wytwory, które koncentrują się na eksponowaniu aktywności seksualnej i/lub sfery genitalnej, co do których można przypuszczać, że zostały wykonane w celu wzbudzenia podniecenia seksualnego w określonym kręgu odbiorców, które podniecenie to rzeczywiście wywołują”².

Uzupełnieniem tej krótkiej definicji są pewne aspekty zawarte w haśle „pornografia” w *Encyklopedii Katolickiej*. Chodzi o pseudoartystyczną prezentację nagości i zachowań seksualnych, w której przekroczono granicę wstydu, aby wywołać u odbiorcy podniecenie seksualne. Działanie to narusza prawo do intymności cielesnej mężczyzny i kobiety oraz niszczy zasadę wzajemnego daru z siebie w miłości. Pornografia wywołuje i utrwala przekonanie, że seksualność jest największą wartością osoby, a miłość jedynie przeżywaniem tej wartości³. Dawniej wyróżniano pornografię miękką i twardą (związaną z przemocą, zoofilię, seks z dziećmi). Dzisiaj podejmowane są próby bardziej szczegółowych rozróżnień, choć nie zyskały jeszcze popularności⁴. To podstawowe rozróżnienie stanowi jednak mocne kryterium dla określenia ciężaru winy dla przygotowujących i korzystających z pornografii.

Ważną przyczyną powszechności pornografii jest fakt, że dostarcza ona ekonomicznego zysku producentom i kolporterom. Dlatego też zakup i korzystanie z pornografii oraz świadomy udział w jej wytwarzaniu i rozpowszechnianiu jest poważnym złem moralnym. Ponadto dla oceny moralnej pornografii ważne są różnorodne negatywne skutki jej konsumpcji. Syntezę nauczania kościelnego na temat pornografii wyraża wypowiedź *Katechizmu Kościoła Katolickiego*: „Pornografia polega na wyrwaniu aktów płciowych, rzeczywistych lub symulowanych, z intymności partnerów, aby w sposób zamierzony pokazywać je innym. Znieważa ona czystość, ponieważ stanowi wynaturzenie aktu małżeńskiego, wzajemnego intymnego daru małżonków. Narusza poważnie godność tych, którzy się jej oddają (aktorzy, sprzedawcy, publiczność), ponieważ jedni stają się dla drugich przedmiotem prymitywnej przyjemności i niedozwolonego zarobku. Przenosi ona ich wszystkich w świat

² A. KRAWULSKA-PTASZYŃSKA, *Psychospołeczne uwarunkowania korzystania z pornografii przez mężczyzn*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2003, s. 12.

³ Por. T. ZADYKOWICZ, *Pornografia*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XV, Lublin 2011, kol. 1449.

⁴ Por. A. KRAWULSKA-PTASZYŃSKA, *Psychospołeczne uwarunkowania*, s. 14.

iluzoryczny. Pornografia jest ciężką winą. Władze cywilne powinny zabronić wytwarzania i rozpowszechniania materiałów pornograficznych” (KKK 2354).

Hazard opisywany jest jako nadmierne ryzyko, na które naraża się działający bez dokonania uprzedniej rozumnej oceny możliwości uzyskania korzyści lub poniesienia szkody. W sensie węższym niebezpieczna forma uczestnictwa w grach losowych ze względu na możliwość poniesienia znacznych strat materialnych albo uzależnienie⁵. Cechą charakterystyczną tego typu działania jest fakt, że wygrana lub przegrana są uzależnione całkowicie lub częściowo od przypadku.

Niemal każdy człowiek traktuje grę jako zabawę, chociaż często chciałby bardzo wygrać. Jeśli jest to gra na pieniądze, to wyznacza sobie pewien limit pieniędzy, jakie może przeznaczyć na grę lub określa limit czasu, po którym odstępuje od gry, bez względu na to czy wygrywa czy też przegrywa. Grający dość często dopuszczają możliwość przegrania określonej kwoty i wliczają ją w kosztą zabawy. Zupełnie innymi motywami kierują się osoby, których graniu nabrało cech patologicznego hazardu. O uzależnieniu od hazardu możemy mówić wówczas, kiedy jego uprawianie powoduje różnego rodzaju życiowe problemy, a osoba dotknięta nim, pomimo tych problemów, nie przestaje grać⁶.

Patologiczny hazard jest to zaburzenie, które polega na często powtarzającym się uprawianiu hazardu, który przeważa w życiu człowieka, ze szkodą dla wartości i zobowiązań społecznych, zawodowych, materialnych i rodzinnych. Tym, co napędza patologicznego hazardzistę, to potrzeba przeżywania silnego napięcia, jakie pojawia się podczas gry. W przypadku wygranej zwiększa poczucie pewności siebie i zachęca do dalszej gry. Przegrana powoduje spadek szacunku do siebie i zmniejsza poczucie kontroli oraz niejednokrotnie żądę odzyskania straty. Paradoksalne jest to, że wielu hazardzistów jest bardziej zadowolonych z przegranej niż z wygranej, bowiem przegrana zmusza ich do odgrywania się i pozwala na dalszą grę, a tym samym umożliwia dalsze przeżywanie stanów napięcia. W efekcie osoba grająca, niezależnie od swojego stanu finansowego, nie jest w stanie przerwać gry, bez względu na konsekwencje⁷.

⁵ F. GRENIUK, *Hazard*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. VI, Lublin 1993, kol. 601.

⁶ O różnych rodzajach i możliwościach uprawiania hazardu zob.: J. CHMIELEWSKA, *Hazard*, Warszawa: Kobra 2005.

⁷ B.T. WORONOWICZ, *Patologiczny hazard*. <http://www.hazardzisci.org/publikacje/80-patologiczny-hazard> (8.11.2013).

Dla opisu zjawiska hazardu pomocne będzie przybliżenie cech osoby uzależnionej od hazardu. Najpierw mówimy o niezdolności i niechęci do zaakceptowania rzeczywistości, dlatego następuje ucieczka w świat marzeń i wspomnianie świata związanego z hazardem. Innym odczuciem jest niepewność emocjonalna. Uzależnieni od hazardu potwierdzają, że dobrze się czują, gdy grają, zyskują poczucie bezpieczeństwa. Cechą charakterystyczną hazardzisty jest niedojrzałość. W uproszczonym świecie pragnie on posiadać pieniądze i najlepsze rzeczy z życia bez żadnego wysiłku ze swojej strony. Towarzyszy temu niechęć osiągania dojrzałości, z którą wiąże się postawa odpowiedzialności. Złudzenie szybkiej wygranej i nagrody powoduje „ucieczkę od odpowiedzialności”⁸.

1. WPLYW PORNOGRAFII NA ŻYCIE RODZINNE

Na wstępie trzeba zaznaczyć, że pornografia ma jakiś wpływ na każdego człowieka, nie pozostawia obojętnym nikogo, kto się z nią zetknął w sposób mimowolny lub zamierzony. Treści pornograficzne oddziałują na procesy poznawcze (myślenie, spostrzeganie, uwagę, pamięć, formułowanie opinii, sądów, wartościowanie), na procesy emocjonalne (napięcie, niepokój, rozdrażnienie, smutek, wstręt, zachwyty) oraz na zachowania (obnażanie się, masturbacja, fantazjowanie itp.). Zagrożeniem są zmiany w sferze psychiki poprzez kreowanie nieprawdziwego obrazu człowieka, niewłaściwych relacji międzyludzkich, wywołanie stanu pobudzenia seksualnego, który domaga się rozładowania⁹.

Najogólniej można powiedzieć, że ludzie dzielą się na tych, którzy korzystają z pornografii i tych, którzy z niej nie korzystają. Natomiast interesujące są badania, które odsłaniają motywy skłaniające do sięgania po pornografię. Najczęstszym motywem korzystania z pornografii jest chęć uzyskania odpowiedniego poziomu podniecenia seksualnego. Przywoływany jest motyw edukacyjny pornografii, by zdobyć więcej informacji o współżyciu seksualnym i tym samym wzbogacić własne *ars amandi*. Niekiedy motywem konsumpcji pornografii jest rozrywka, relaks i ucieczka od nudnej codzienności. Powodem

⁸ Por. *Hazard*. <http://warmus.w.interia.pl/hazard.htm> (8.11.2013); I. NIEWIADOMSKA, M. BRZEZIŃSKA, B. LELONEK, *Hazard*, Lublin 2005 s. 9-60; B. LELONEK-KULETA, *Jaki jest patologiczny hazardzista? Polscy gracze automatów losowych w badaniach psychologicznych*, w: *Hazard i uzależnienia wirtualne*, red. J. Jęczeń, K. Komsta, J. Sak, Sandomierz 2012, s. 16-33.

⁹ Por. M. BUDYN-KULIK, *Psychologiczne i społeczne następstwa konsumpcji pornografii*, w: *Pornografia*, s. 192.

sięgania po pornografię może być chęć uzyskania uspokojenia, wywołanie fantazji seksualnych lub po prostu masturbacja. Za motyw korzystania z pornografii można uznać fakt braku partnera, a jednocześnie zainteresowanie sferą ludzkiej seksualności¹⁰. Te motywy korzystania z pornografii świadczą o przesadnym zainteresowaniu własną seksualnością, co w konsekwencji prowadzi do wyłączenia życia seksualnego z osobowości człowieka i całościowej wizji życia. Pornografia kształtuje prymitywną wizję płciowości podkreślając, że jest on istotą seksualną, a nie płciową, natomiast redukuje seksualność do sfery popędowej, ukazując kłamliwy obraz człowieka.

Skoro stwierdzono, że pornografia wpływa na każdego i wszelkie relacje międzyludzkie, to szkodliwość pornografii najbardziej ujawnia się w życiu małżeńskim i rodzinnym. Uznanie sfery seksualnej za dominującą w życiu konsumenta pornografii niszczy relacje małżeńskie i rodzinne. Niszczy integralny obraz kobiety i mężczyzny oraz wizję miłości małżeńskiej, która wyraża się poprzez osobowy dar samego siebie drugiej osobie i gotowość wzajemnego przyjęcia daru osoby. Dar całego siebie to również dar ciała, który w małżeństwie ma szczególną wartość w tworzeniu komunii osób (*communio personarum*). Dar ciała wymaga intymności, by nagość ciała służyła komunikacji międzyosobowej i budowaniu wspólnoty zaufania i szacunku. Dar ciała i własnej seksualności nie może prowadzić do wymuszenia wzajemnego daru, przymusu do współżycia seksualnego i stosowania przemocy.

Istnieje powszechna zgoda autorów co do faktu, że pornografia prowadzi do przemocy i agresji wobec partnera. Negatywnym skutkiem pornografii jest brak szacunku, a niekiedy pogarda dla innych ludzi, których uprzedmiotawia. Pornografia stopniowo znieczula, tłumi poczucie moralne i prowadzi do braku wrażliwości na prawa i godność osoby ludzkiej. Trwająca konsumpcja pornografii skłania do szukania wytworów coraz bardziej podniecających i wynaturzonych, zagłusza czułość i współczucie, prowadząc do obojętności i działań brutalnych, staje się formą przemocy wobec kobiet, a niekiedy dzieci, traktując je wyłącznie jako przedmiot użycia¹¹.

Następuje obniżenie wartości rodziny i jej znaczenia dla życia społecznego poprzez oderwanie seksualności od uczuć i relacji miłości we wspólnocie. Ukrywane korzystanie z pornografii prowadzi do postawy samozamknięcia i izolacji, a przyznanie się w rodzinie do tej skłonności wywołuje zgorznienie i lęk, by nie stać się ofiarą rozbudzonej seksualności rodzica.

¹⁰ Por. A. KRAWULSKA-PTASZYŃSKA, *Psychospołeczne uwarunkowania*, s. 30.

¹¹ Por. T. ZADYKOWICZ, *Pornografia*, kol. 1449.

Negatywne skutki pornografii wpływają szczególnie degradująco na dzieci i młodzież. W tak ważnym okresie ich rozwoju osobowego kontakt z pornografią, nawet miękką, może spowodować pomieszanie pojęć, skrzywić psychikę, zahamować rozwój moralny, sprzyjać nierealnym marzeniom i tęsknotom, szkodzić zdrowiu i zakłócić wizję przyszłości, czyli ukształtować niedojrzałe odnoszenie się do innych, szczególnie w przyszłym małżeństwie i życiu rodzinnym. Kontakt z pornografią młodego człowieka zagraża rozumieniu własnej tożsamości płciowej i wyobrażeniu o przyszłym partnerze. Obrazy pornograficzne, sprowadzając płciowość do fizyczności, pokazują nierealistycznie wyglądających ludzi w nierzeczywistych sytuacjach, i budzą nieadekwatne oczekiwania względem własnej osoby, a także co do partnera (kształt, wielkość organów płciowych, wydolność, umiejętności, gotowość do stosunku płciowego). Uwzględniając fakt, że w młodości następuje wzrost i rozwój narządów płciowych, kształtowanie się budowy ciała i urody, może dochodzić do wielu nieporozumień i pomyłek.

Niesprostanie tym sztucznym wzorcom piękna i wyrafinowanych umiejętności gry seksualnej powoduje zachwianie poczucia bezpieczeństwa, pomniejszanie wartości samego siebie i lęk przed brakiem akceptacji ze strony innych. W tej sytuacji brak akceptacji, zwłaszcza samej siebie przez dziewczęta, prowadzi do anoreksji, bulimii czy depresji. U chłopców wyraża się przez złość na siebie i może prowadzić do agresji. Poczucie rozczarowania sobą lub dziewczyną/chłopakiem powoduje nieustanną zmianę partnera, gdyż we wzajemnych relacjach obecna jest w jakiś sposób trzecia osoba, anonimowy bohater, wytwór pornografii¹².

W związku z pornografią niepokojące rozmiary przybiera zjawisko wykorzystywania seksualnego dzieci dla celów komercyjnych. Rozwija się rynek podaży i popytu na dziecięce sex-usługi, w tym na usługi sex-turystyczne. Zjawisko wykorzystywania seksualnego dzieci dla celów komercyjnych obejmuje prostytutkę dziecięcą, handel dziećmi i pornografię z udziałem osób małoletnich. Pornografia dziecięca ukazuje dziecko zaangażowane w sposób rzeczywisty lub symulowany w czynności o charakterze seksualnym lub przedstawianie intymnych części ciała dziecka dla celów erotycznych¹³. Dzieci są wykorzystywane do celów seksualnych przez osoby dorosłe w zamian za pewne korzyści, co gorsza dość często za wiedzą i zgodą rodziców.

¹² Por. M. BUDYN-KULIK, *Psychologiczne i społeczne następstwa*, s. 215-216.

¹³ Por. A. MORAWSKA, *Wykorzystywanie seksualne dzieci dla celów komercyjnych – zarys problematyki w perspektywie międzynarodowej*, „Dziecko Krzywdzone” 2(2003), s. 5-9; Ł. WOJTASIK, *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, „Dziecko Krzywdzone” 2(2003), s. 54-71.

2. WPLYW HAZARDU NA ŻYCIE RODZINNE

W opinii autorów nie każde uprawianie hazardu stanowi problem. Hazard może mieć formę niskiego ryzyka lub może być szkodliwy. Można więc spytać: kiedy hazard staje się problemem? Istnieje kilka sytuacji, które pozwalają stwierdzić, że hazard jest problemem. Ma to miejsce, gdy przeszkadza on w pracy, szkole lub innej aktywności; szkodzi zdrowiu psychicznemu lub fizycznemu; negatywnie wpływa na sytuację finansową, niszczy reputację i zaufanie; gdy powoduje problemy w rodzinie lub w kręgach towarzyskich i społecznych¹⁴.

Najbardziej odczuwalne są negatywne skutki hazardu w życiu rodzinnym. Poczynając od problemów finansowych, które są dość szybko zauważalne. Gdy członkowie rodziny dowiadują się, że oszczędności, nieruchomości lub wartościowe przedmioty przepadły, mogą odczuwać przerażenie, złość i czuć się oszukani. Niepokojem napawa ich przyszłość w sytuacji, gdy trzeba będzie spłacić długi i pożyczki. Mocno odczuwalne są także problemy emocjonalne i osamotnienie. Problemy związane z uzależnieniem od hazardu wywołują negatywne uczucia wśród członków rodziny, to zaś utrudnia rozwiązanie tych problemów. Pomiedzy domownikami pojawiają się pierwsze nieporozumienia, które zwykle prowadzą do otwartych konfliktów. W systemie rodzinnym zaczynają dominować wzajemne oskarżenia, podejrzenia, pretensje, wymówki i kłótnie. Członkowie rodziny nie wiedząc, że hazardzista jest człowiekiem chorym, jego decyzje interpretują jako świadome i wyrachowane działanie przeciw najbliższym¹⁵.

Patologiczny hazard stwarza problemy zdrowia fizycznego i psychicznego poprzez ciągle wywoływany i przeżywany stres, będący rezultatem hazardu. Zarówno u hazardzisty, jak i u jego bliskich mogą pojawiać się zaburzenia lękowe, depresja lub konkretne dolegliwości: bezsenność, owrzodzenia, zartwardzenia, bóle głowy czy bóle mięśni. Przedłużająca się sytuacja niepewności może prowadzić kogoś z rodziny do wyczerpania. Rodzina hazardzisty zapomina o swoich potrzebach i rozrywkach. Skutki hazardu w życiu rodzinnym najbardziej odczuwają dzieci, ponieważ z jednej strony doświadczają niedotrzymanych obietnic, kłamstw, braku pieniędzy, a z drugiej są najbardziej bezradne wobec zaistniałej sytuacji. Na poważną próbę wystawiona jest

¹⁴ Por. *Hazard. Problemy, zagrożenia, pomoc*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDIA 2011, s. 13-15.

¹⁵ Por. tamże, s. 22-23.

ich miłość i zaufanie do rodziców. Niekiedy uważają, że to ich wina i starają się być wyjątkowo grzeczne, innym razem przez swoje złe zachowanie próbują zwrócić na siebie uwagę rodzica zajętego uprawianiem hazardu. Gdy dochodzi do rozwodu, to wówczas niegrający rodzic musi obowiązki rodzinne przyjąć na siebie. Sytuacja taka pogłębia urazy emocjonalne i oddala hazardzistę od rodziny. Niepokojące są również badania wskazujące na możliwość przekazywania z pokolenia na pokolenie określonych wzorców zachowań. Znaczny procent młodzieży nadużywającej gier losowych miało przynajmniej jednego rodzica, który uprawiał hazard¹⁶.

*

Każdy człowiek, uzależniony od pornografii lub hazardu, potrzebuje pomocy, gdyż jest osobą chorą. Najbardziej przyjaznym środowiskiem pomocy powinna być rodzina, w której zostanie otoczony czułością i troskliwą opieką¹⁷. Taka postawa wobec człowieka uzależnionego wymaga od rodziny szczególnej dojrzałości i zdolności do przebaczenia i pojednania. Albowiem patologiczną sytuację w rodzinie wywołał właśnie ów człowiek uzależniony od pornografii czy hazardu, a teraz jeszcze oczekuje wyrozumiałości i potrzebuje pomocy.

Sytuację jednak komplikuje fakt, że ludzie uzależnieni potrzebują pomocy i porady fachowej, gdyż niejednokrotnie sami próbowali nad uzależnieniem zapanować i zwykle kończyło się to porażką. Na szczęście powstały ośrodki pomocy i wsparcia, rządowe i pozarządowe, specjalizujące się w diagnostyce i terapii uzależnień. Ośrodki te wspierają pomocą i radą osoby uzależnione i ich bliskich. Jedynie pełna współpraca ośrodków i grup wsparcia oraz aktywność wszystkich członków rodziny może przywrócić jej nadzieję i wartość zamierzoną przez Stwórcę.

¹⁶ Por. I. NIEWIADOMSKA, M. BRZEZIŃSKA, B. LELONEK, *Hazard*, s. 158.

¹⁷ Por. M. BRZEZIŃSKI, *Kościół wobec problemu uzależnień i w trosce o zdrowie rodziny*, w: *Hazard i uzależnienia wirtualne*, s. 59-62.

BIBLIOGRAFIA

- BRZEZIŃSKI M., Kościół wobec problemu uzależnień i w trosce o zdrowie rodziny, w: Hazard i uzależnienia wirtualne, red. J. Jęczeń, K. Komsta, J. Sak, Sandomierz 2012, s. 59-62.
- BUDYN-KULIK M., Psychologiczne i społeczne następstwa konsumpcji pornografii, w: Pornografia, red. M. Mozgawa, Warszawa: LEX a Wolters Kluwer 2011, s. 192.
- CHMIELEWSKA J., Hazard, Warszawa: Kobra 2005.
- GRENIUK F., Hazard, w: Encyklopedia Katolicka, t. VI, Lublin 1993, kol. 601.
- KRAWULSKA-PTASZYŃSKA A., Psychospołeczne uwarunkowania korzystania z pornografii przez mężczyzn, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2003.
- LELONEK-KULETA B., Jaki jest patologiczny hazardzista? Polscy gracze automatów losowych w badaniach psychologicznych, w: Hazard i uzależnienia wirtualne, red. J. Jęczeń, K. Komsta, J. Sak, Sandomierz 2012, s. 16-33.
- MORAWSKA A., Wykorzystywanie seksualne dzieci dla celów komercyjnych – zarys problematyki w perspektywie międzynarodowej, „Dziecko Krzywdzone” 2(2003), s. 5-9.
- NIEWIADOMSKA I., BRZEZIŃSKA M., LELONEK B., Hazard, Lublin 2005, s. 9-60.
- WARYLEWSKI J., Pornografia – próba definicji, w: Pornografia, red. M. Mozgawa, Warszawa: LEX a Wolters Kluwer 2011, s. 11-27.
- WOJTASIK Ł., Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie, „Dziecko Krzywdzone” 2(2003), s. 54-71.
- WORONOWICZ B.T., Patologiczny hazard. <http://www.hazardzisci.org/publikacje/80-patologiczny-hazard> (8.11.2013).
- ZADYKOWICZ T., Pornografia, w: Encyklopedia Katolicka, t. XV, Lublin 2011, kol. 1449.

WPLYW PORNOGRAFII I HAZARDU NA FUNKCJONOWANIE W RODZINIE

S t r e s z c z e n i e

Człowiek, uzależniony od pornografii lub hazardu, potrzebuje pomocy, gdyż jest osobą chorą. Potrzebuje pomocy i porady fachowców, gdyż próby zapanowania nad uzależnieniem zwykle kończą się porażką. Służą temu ośrodki pomocy i wsparcia, rządowe i pozarządowe, specjalizujące się w diagnostyce i terapii uzależnień, które wspierają osoby uzależnione i ich bliskich. Jedynie pełna współpraca ośrodków i grup wsparcia oraz aktywność wszystkich członków rodziny może przywrócić uzależnionemu nadzieję i zmianę życia.

Słowa kluczowe: pornografia; hazard; rodzina.